

ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์: ทรัพยากรล้ำค่าหรือปัญหาที่แก้ไม่ตก

สุวิไล เปรมศรีรัตน์

1. ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในระดับโลกและภูมิภาค

การสำรวจภาษาจาก Ethnologue (Grimes and Grimes 2002) ปรากฏรายงานจำนวนภาษาต่างๆ ในทวีปเอเชียมีประมาณ 2,400 ภาษา และ 600 ภาษาในเอเชียอาคเนย์

จากประสบการณ์ในการทำงานภาคสนามทางภาษาศาสตร์ในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านทางตอนเหนือของเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะลาว เวียดนาม และมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน ผู้เขียนได้พบความซับซ้อนหลากหลายของผู้คน ในแง่ภาษาและชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่นในการศึกษาสำรวจภาษาชนกลุ่มต่างๆ ในตอนเหนือของเอเชียอาคเนย์ ได้พบว่าในทุกพื้นที่นอกจากกลุ่มชาวขมุยังพบกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไทกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มไทดำ ไทแดง ไทลื้อ พวน และลาว ในเขตประเทศลาว กลุ่มไทดำ ไทขาว ไทแมน ไทเขียง-ไทเมียง (ไทแดง) ในเขตประเทศเวียดนาม และกลุ่มไทลื้อ ในเขตสิบสองปันนา ประเทศจีน นอกจากนี้ยังพบกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (มอญ-เขมร) เช่น อีดูย พง ปะซิง (กะบิด) ระเมด รวมทั้งกลุ่มเมือง โพ เวียด และกลุ่มอื่นๆ เช่น ม้ง (แม้ว) พุนอย และจีน ในพื้นที่ต่างๆ กัน เป็นต้น โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาจะตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้าน ไม่ปะปนกัน แต่มีการแต่งงานข้ามกลุ่ม และมีการผสมผสานทางด้านภาษาและวัฒนธรรม เนื่องจากต่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องพึ่งพากัน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในการดำรงชีวิตประจำวัน ทั้งนี้โดยทั่วไปกลุ่มที่มีจำนวนประชากรขนาดเล็กจะพูดภาษาของตนและภาษาของชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ และพูดภาษาราชการของประเทศ เช่น กลุ่มขมุในเวียดนามที่อยู่เขตเดียนเบียนฟู (เมืองแดง) จะพูดภาษาไทยดำและเวียดนามได้ ขมุที่อยู่ในเขตเขียงขวาง ประเทศลาว จะพูดภาษาพวนและลาว ขมุในจีนจะพูดภาษาไทลื้อและจีนได้ และขมุในภาคเหนือของประเทศไทยจะพูดคำเมืองและภาษาไทย รวมทั้งภาษาลาว เนื่องจากส่วนมากมีประวัติบรรพบุรุษอพยพมาจากฝั่งลาว เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันในภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นเขตที่ชาวขมุตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น คนกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่ก็จะรู้ภาษาขมุเช่นกัน ในแง่ของพิธีกรรม การถือผีและการเลี้ยงผี ในหลายพื้นที่จะมีการผสมผสานและกลุ่มขมุจะมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก ทั้งนี้โดยรวมถึงเพลงพื้นบ้าน และการละเล่นบางอย่าง เป็นต้น ส่วนการศึกษาพื้นฐานในระบบโรงเรียนและสื่อมวลชน โดยทั่วไปจะกำหนดโดยภาษาราชการและวัฒนธรรมใหญ่จากส่วน

กลางของแต่ละประเทศ นอกจากนี้ยังได้พบว่าแม้แต่ในกลุ่มภาษาหนึ่งๆ นั้นก็ยังคงมีความแตกต่างในรายละเอียดทั้งลักษณะทางเสียง คำศัพท์ ไวยากรณ์ รวมทั้งวิถีวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น การแต่งงาน พิธีกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติบางประการ เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น กลุ่มชนในพื้นที่ต่างๆ มีความแตกต่างในด้านระบบเสียง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการของการเกิดวรรณยุกต์ของภาษาต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์และเอเชีย¹ กล่าวคือ กลุ่มภาษาชนในเขตประเทศเวียดนาม ตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย และบางส่วนของประเทศจีน จะยังคงลักษณะดั้งเดิม คือ ไม่มีระบบวรรณยุกต์ แต่ใช้ลักษณะของเสียงพยัญชนะต้นโฆษะและอโฆษะในการแยกความแตกต่างของความหมายและคำศัพท์ ในขณะที่กลุ่มชนในเขตตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย และบางส่วนของประเทศจีน จะมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเสียงไปสู่ระบบการมีวรรณยุกต์ โดยบางพื้นที่จะมีลักษณะน้ำเสียง [register language] ได้แก่ เสียงใสปกติ เสียงแหบใหญ่หรือเสียงบีบ และบางพื้นที่จะเป็นภาษามีวรรณยุกต์ [tone language] ได้แก่ มีเสียงสูงต่ำลักษณะต่างๆ (Suwilai 2000) และใช้ลักษณะน้ำเสียงหรือวรรณยุกต์ในการแยกความแตกต่างของความหมายและคำศัพท์ เป็นต้น

การกระจายของกลุ่มชนในเขตตอนเหนือของเอเชียอาคเนย์ใน 4 ประเทศข้างต้นนั้น เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีภาษาและวัฒนธรรมต่อเนื่องข้ามพรมแดนประเทศ ซึ่งอันที่จริงแล้วลักษณะเช่นเดียวกันนี้ก็จะพบในกลุ่มชนอื่นๆ อีก เช่น กลุ่มภาษาเขมร ซึ่งพบทั้งในเขตอีสานใต้ของไทย ในประเทศกัมพูชา และในเขตบริเวณปากแม่น้ำโขงในเวียดนามตอนใต้ หรือกลุ่มภาษามลายู ซึ่งพบใน 4 จังหวัดทางภาคใต้ของไทย และต่อเนื่องไปจนถึงประเทศมาเลเซีย ชาราวัด บรูไน สิงคโปร์ เป็นต้น รวมทั้งกะเหรี่ยงและมอญในเขตภาคตะวันตกของประเทศไทยและประเทศพม่า และกลุ่มไท-ลาวกลุ่มต่างๆ ซึ่งกระจายไปทั่วบริเวณของแผ่นดินเอเชียอาคเนย์ ช้อนทับกลุ่มมอญ-เขมรต่างๆ กล่าวได้ว่าสายภาษาและวัฒนธรรมชาติพันธุ์ของคนส่วนใหญ่ในเอเชียอาคเนย์ ต่อเนื่องข้ามพรมแดนรัฐชาติที่กำหนดขอบเขตสังคม การเมือง และการปกครองที่ชัดเจนในปัจจุบัน

¹ มีรายละเอียดในบทนำของหนังสือชุด Suwilai Premasirat, 2002. *The Thesaurus and Dictionary Series of Khmu Dialects in Southeast Asia*. Mon-Khmer Studies-Mahidol University Special Publication No. 1, Bangkok, Thailand ซึ่งเป็นผลของการศึกษาภาษาชน 7 ถิ่นในประเทศไทย ลาว เวียดนาม และจีน ได้รับทุนสนับสนุนจาก SEASREP

II. ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทย

สำหรับเฉพาะในเขตประเทศไทย จากงานวิจัย “แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย” ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล² พบว่าประชากรในประเทศไทยกว่า 60 ล้านคนนั้นมีภาษาพูดต่างๆ กันถึงกว่า 60 กลุ่ม ซึ่งจัดอยู่ใน 5 ตระกูลภาษาใหญ่ซึ่งพบในเอเชียอาคเนย์ทั้งสิ้น ได้แก่ ตระกูลไท ตระกูลออสโตรเอเชียติก (มอญ-เขมร) ตระกูลจีน-ทิเบต (ทิเบต-พม่า) ตระกูลออสโตรเนเซียน (มาลาโยโพลีเนเซียน) และตระกูลม้ง-เย้า (แม้ว-เย้า) ทั้งนี้โดยมีขนาดของจำนวนผู้พูดในแต่ละกลุ่มภาษาแตกต่างกัน และต่อเนื่องข้ามพรมแดนประเทศดังกล่าวข้างต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะที่พบในเขตประเทศไทย ดังนี้

- ตระกูลไท (Tai language family) มีจำนวน 24 กลุ่มภาษา มีผู้พูดเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ คือ จำนวนร้อยละ 94 และกระจายอยู่ทั่วประเทศ

- ตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic language family) มีจำนวน 22 กลุ่มภาษา มีผู้พูดในประเทศไทยตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ เป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย มีจำนวนร้อยละ 4.3 ของประชากรในประเทศ

- ตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan language family) มีจำนวน 11 กลุ่มภาษาหลัก ผู้พูดในประเทศไทยส่วนมากพบในเขตภาคเหนือและตะวันตก มีจำนวนร้อยละ 1.1 ของประชากรในประเทศ

- ตระกูลออสโตรเนเซียน (Austronesian or Malayo-Polynesian language family) มีจำนวน 3 กลุ่มภาษา มีผู้พูดในประเทศไทยส่วนมากพบในตอนใต้ของประเทศ มีจำนวนร้อยละ 0.3 ของประชากรในประเทศ

- ตระกูลม้ง-เย้า (Hmong-Mien or Miao-Yao language family) มีจำนวน 2 กลุ่มภาษา มีผู้พูดในประเทศไทยส่วนมากพบในตอนเหนือของประเทศ มีจำนวนร้อยละ 0.3 ของประชากรในประเทศ

นอกจากนี้ใน 60 กลุ่มดังกล่าวยังพบว่ามีผู้พูดภาษาไทยกลางมากที่สุดคือร้อยละ 39 รองลงไปคือภาษาลาวอีสานร้อยละ 28 ภาษาคำเมืองร้อยละ 10 ภาษาปักษ์ใต้ร้อยละ 9 ภาษาเขมรถิ่นไทยร้อยละ 3 ภาษาไทย-โคราช ผู้ไทย กูย (ส่วย) กูยอ ไทยเลย ลาวหล่ม กะเหรี่ยง แต่ละภาษาร้อยละ 1 และภาษาอื่นๆ ไม่ถึงร้อยละ 1 ต่อภาษา เป็นต้น

² สุวิไลและคณะ, 2545. แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย ผลงานวิจัยของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล สนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นการศึกษาข้อมูลในระดับหมู่บ้านทั่วประเทศ จัดเก็บเป็นฐานข้อมูล และนำเสนอในรูปแบบของแผนที่ระดับประเทศ ภาค จังหวัด และอื่นๆ ตามวัตถุประสงค์

ทั้งนี้โดยกลุ่มภาษาต่างๆ ซึ่งร่วมเชื้อสายอยู่ในตระกูลเดียวกันนี้ จะกระจายและปะปนกันอยู่ในส่วนต่างๆ ของประเทศ ดังปรากฏในแผนที่ภาคและจังหวัดต่างๆ เป็นต้น และแม้แต่ในแต่ละตำบลก็จะประกอบไปด้วยประชากรที่มีพื้นฐานทางด้านภาษา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์แตกต่างกัน ในหลายกรณี หลายหมู่บ้านก็ยังมีประชากรที่แตกต่างกันเป็นกลุ่มย่อยๆ อีกด้วย

III. สถานภาพทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาต่างๆ ในปัจจุบัน

กลุ่มชาติพันธุ์ภาษาต่างๆ ในสังคมปัจจุบัน มีบทบาทและหน้าที่ต่างๆ กัน ทั้งนี้โดยนอกจากจะเป็นภาษาแม่ (mother tongue) ภาษาที่หนึ่ง (first language) หรือภาษาพื้นบ้าน (vernacular) ที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันในครอบครัวและชุมชน (local language-mother tongue) ซึ่งมักจะผูกพันกับชาติพันธุ์และตระกูลภาษาแล้ว บางกลุ่มภาษายังทำหน้าที่เป็นภาษาท้องถิ่น หรือเป็นภาษาของภูมิภาค (regional language) เนื่องจากเป็นภาษาของคนส่วนใหญ่ในภูมิภาค และใช้เป็นภาษากลาง (lingua franca) ของกลุ่มชนต่างๆ ในพื้นที่เดียวกันอีกด้วย เช่น กรณีของภาษาคำเมืองในเขตภาคเหนือตอนบน ภาษาลาวอีสานในเขตภาคอีสานตอนบน หรือภาษาปักษ์ใต้ในเขตภาคใต้ และภาษาไทยกลางในเขตภาคกลาง เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็มีภาษาที่ได้รับการยกย่องให้มีบทบาทหน้าที่เป็นภาษาราชการหรือภาษาประจำชาติ ใช้เป็นภาษากลางของคนทุกหมู่เหล่าประเทศ (national language หรือ official language) ซึ่งได้แก่การใช้ภาษาไทยกลางหรือภาษาไทยกรุงเทพฯ เป็นภาษาในการเรียนการสอนในโรงเรียนและสถานศึกษาต่างๆ ภาษาของสื่อมวลชน และภาษาในงานราชการต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีภาษาต่างประเทศอื่นๆ ที่ใช้เพื่อการติดต่อสื่อสารในระดับนอกประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น

จากบทบาท หน้าที่ และสถานภาพทางสังคมของกลุ่มภาษาต่างๆ ที่แตกต่างกันดังกล่าว มีผลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มภาษาต่างๆ เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในสภาวะโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน เศรษฐกิจสมัยใหม่และวัฒนธรรมจากประเทศมหาอำนาจที่ควบคุมสื่อมวลชนมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก และเข้าถึงทุกครัวเรือนในประเทศ แม้ในเขตห่างไกล โดยผ่านทางสื่อวิทยุและโทรทัศน์ อีกทั้งปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้านและไม่มั่นคงนโยบายภาษาในระดับชาติที่มีความชัดเจนเกี่ยวกับภาษาย่อยต่างๆ ในสังคม เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ลักษณะนิเวศน์ของภาษาต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพดั้งเดิม อีกทั้งไม่มีการวางแผนและการจัดการในระดับท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้นำไปสู่ความขัดแย้งในบาง

³ แม้ว่าภาษาและชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่ในหลายกรณีภาษาและชาติพันธุ์มีความเกี่ยวเนื่องกัน ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน มักจะมาจากภูมิประวัติศาสตร์ เชื้อสาย วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต หรือภาษาร่วมกัน และที่สำคัญมีสำนึกของความเป็นกลุ่มเดียวกัน

พื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนรอยต่อระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน ภาษาพื้นบ้านของผู้คน ในบริเวณดังกล่าว หรือ ภาษาชายขอบ (marginal languages) ในหลายพื้นที่จะพบภาษาชนกลุ่มน้อยที่มีความแตกต่างกันเป็นหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นผลมาจากการอพยพโยกย้ายของประชากรเพราะปัญหาการเมือง ภายในของประเทศเพื่อนบ้านที่ยังไม่สงบและจัดการไม่ได้ ส่งผลต่อสถานภาพด้วยโอกาสของประชากรในบริเวณนี้ ทั้งในแง่ของโอกาสทางการศึกษา การเมือง สังคม สาธารณสุข รวมทั้งปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน เนื่องมาจากการไม่มีสัญชาติ ทำให้ขาดโอกาส ขาดความมั่นคงในการดำรงชีวิต ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดีเท่าที่ควร เช่น กะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ ไทใหญ่ ว้า มอญ เป็นต้น ทั้งนี้โดยในพื้นที่ต่างๆ จะมีปัญหา มากน้อยต่างกันไป และในบางพื้นที่ยังมีความไม่สงบ เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ

ในขณะเดียวกัน กลุ่มเล็กกลุ่มน้อยที่กระจายอยู่ในประเทศ เช่น กลุ่มพลัดถิ่น (displaced languages) ซึ่งตั้งถิ่นฐานในเขตประเทศไทยมาเป็นเวลาช้านาน เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพราะ ปัญหาสงครามในบ้านเกิดเมืองนอนในอดีต บางกลุ่มอาจอยู่มาเป็นร้อยๆ ปี เช่น ลื้อ ยอง ไช่ พวน ญ้อ ไย้ เป็นต้น หรือกลุ่มเล็กๆ ที่ตกอยู่ในวงล้อมของกลุ่มอื่นๆ ที่มีสถานภาพเหนือกว่า (enclave languages) เช่น ญัฮกุร ทะวี่ง ก่อง ซอง กะซอง ชัมเร อิมปี ประชากรต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ใน สังคมปัจจุบัน โดยทั่วไปประชากรกลุ่มเหล่านี้จะพูดได้หลายภาษา เพราะนอกเหนือจากภาษาแม่ ซึ่งใช้ใน ครอบครัวหรือชุมชนแล้ว ยังพูดภาษากลางของท้องถิ่น เพื่อการติดต่อสื่อสารทั่วไป การค้าขาย รวมทั้งใช้ ภาษาราชการได้ด้วย เพื่อรับการศึกษาในโรงเรียนหรือติดต่อสถานที่ราชการต่างๆ โดยมีแนวโน้มที่จะใช้ ภาษาแม่ลดลงเรื่อยๆ และใช้ภาษาราชการเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นภาษาของการศึกษา ภาษาของสื่อมวลชน จนในที่สุดภาษาแม่ก็จะเสื่อมสลายหมดสิ้นไป เช่นเดียวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ประจำกลุ่ม มีผลให้บางกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงตนเองเข้าสู่วัฒนธรรมและภาษาใหญ่ไม่ทันหรือ ไม่ได้ดี เกิดปัญหา ขาดความมั่นใจ สังคมและชุมชนอ่อนแอ ยากต่อการพัฒนา ฯ กลุ่มภาษาเล็กภาษาน้อย หรือภาษาในวงล้อมหลายภาษาเป็นภาษาดั้งเดิมของคนในเอเชียอาคเนย์ มีคุณค่าอย่างยิ่งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความรู้เกี่ยวกับคนในดินแดนแถบนี้ของโลก ซึ่งได้สืบทอดต่อเนื่องมาเป็นพันๆ ปี แต่ ในปัจจุบันอยู่ในภาวะวิกฤต และอาจไม่สามารถดำรงอยู่รอดพ้นศตวรรษนี้ไปได้ หากไม่ได้รับการช่วยเหลือ ภาษาเหล่านี้มีจำนวนทั้งสิ้นถึงประมาณ 14 กลุ่มในจำนวนกว่า 60 กลุ่มภาษาในประเทศไทย ปัญหาของการสูญเสียความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์มีลักษณะเช่นเดียวกับความสูญเสียความหลากหลาย ทางชีวภาพอื่นๆ ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในสภาวะโลกปัจจุบัน แต่ภาวะวิกฤตทางภาษาและวัฒนธรรมมีลักษณะ รุนแรงและรวดเร็วในสภาพสังคมปัจจุบัน นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน Michel Krauss (1992) ประมาณ การนี้ไว้ว่าในจำนวนภาษา 6,000 กลุ่มในโลก มีเพียง 10% ที่อยู่ในภาวะปลอดภัย ส่วนมากเป็นภาษา ใหญ่ ภาษาราชการ หรือภาษาประจำชาติ อีก 90% ซึ่งเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยซึ่งล้วนอยู่ในภาวะวิกฤต

สภาวะที่เกิดกับภาษาและชาติพันธุ์ต่างๆ เปรียบได้กับสวนไม้ดอกแห่งภาษา⁴ หลากสี นานาพันธุ์ ดอกเล็กบ้างใหญ่บ้าง รูปลักษณะต่างๆ กัน สวยงามตามธรรมชาติ บ้างก็ชูช่อแบ่งบานงดงาม บ้างก็เหี่ยวเฉาโรยรา บ้างก็กระแกร็น ถูกแมลงร้ายซ่อนไซ้ ไม่เจริญเติบโต บ้างก็มีสรรพพืชที่คุกคามความปลอดภัยของพื้นที่ บ้างก็งอกงาม รวดเร็ว ลูกกลม กินบริเวณกว้าง ทำลายพันธุ์พืชเล็กๆ ที่ไม่แข็งแรงมากขึ้นทุกวัน นานวันเข้าความหลากหลายสีนานาพันธุ์ที่เคยงดงามดึงดูดสายตาผู้ที่พบเห็นก็จะลดลงเรื่อยๆ ถ้าไม่มีการกำหนดภูมิทัศน์และไม่มีการดูแลที่เหมาะสมก็อาจจะกลายเป็นป่ารกชัฏ หรือสวนรกร้างเต็มไปด้วยวัชพืชที่ไร้คุณค่า ไม่ก่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ หรือสิ่งแวดล้อมที่สงบ มั่นคง สวยงาม เช่นเดียวกับความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ หากไม่มีนโยบายที่เหมาะสม และการจัดการหรือการวางแผนที่รอบคอบ ความหลากหลาย จะนำไปสู่ความขัดแย้ง ความเอารัดเอาเปรียบ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม และความต้อยโถกาสหรือนำไปสู่การเสื่อมสลายของภาษาและวัฒนธรรมบางกลุ่มชน เป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกของสังคม ในทางตรงกันข้าม หากมีการกำหนดนโยบายที่เหมาะสม เชื้อต่อระบบประชาธิปไตย ปัญหาวิกฤตอาจถูกพลิกให้เป็นโอกาสได้ ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ เป็นทุนทางสังคมที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ แม้ในสภาวะโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน

IV. แนวคิดเชิงนิเวศน์และนโยบายภาษา

ความแตกต่างหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในสังคมนั้นอาจจะมีมองได้เป็นหลายแนวทาง⁵ และแต่ละแนวทางจะนำไปสู่การกำหนดนโยบายและการวางแผนการปฏิบัติที่แตกต่างกัน เป็นทางเลือกของสังคมที่ควรพิจารณา ดังต่อไปนี้

1. ความแตกต่างหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ของชนในสังคม ทำให้ยากต่อการจัดการ เพราะความแตกต่างทั้งรูปลักษณ์ ความคิด ความเชื่อ สถานภาพทางสังคม การประพฤติปฏิบัติตนที่แตกต่างกัน อาจทำให้มีปัญหาด้านสังคมและการเมือง การปกครอง บางครั้งนำมาซึ่งความขัดแย้ง ทำให้ต้องใช้เวลายาวนาน และวิธีการเป็นพิเศษในการทำความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งพื้นฐานการมองว่าความแตกต่างก่อให้เกิดปัญหายิ่งยักนี้ ทำให้เกิดนโยบายและการดำเนินงานที่พยายามลดหรือขจัดความแตกต่าง เช่น การผสมกลมกลืน ให้ประชากรกลุ่มย่อยกลายเป็นเช่นเดียวกับกลุ่มใหญ่ โดยกำหนดให้ใช้เฉพาะภาษากลางและวัฒนธรรมกลางหรือวัฒนธรรมใหญ่ การบังคับโดยทางตรงหรือทางอ้อมให้อยู่ใน

⁴Language garden analogy โดย Ofelia Garcia, 1990

⁵แนวคิดนี้มาจาก Ruiz (1984) ซึ่งได้เสนอข้อคิดเกี่ยวกับภาษา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเมือง การปกครอง และผู้วางแผนการปฏิบัติงาน เช่น การจัดการศึกษา

ระเบียบปฏิบัติเดียวกัน การใช้เฉพาะภาษาราชการในโรงเรียน ในสื่อมวลชน และในกิจการต่างๆ เป็นต้น โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างพื้นฐานของประชากรในสังคม ไม่คำนึงว่าประชากรจะรับบริการของรัฐได้หรือไม่และอย่างไร สังคมเกิดการต่อต้านขัดแย้ง ไม่สงบสุข หรือไม่ก็สูญเสียอัตลักษณ์ ภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านประจำกลุ่มอยู่ในภาวะวิกฤต และสูญสลายไปในที่สุด สังคมอ่อนแอ ประชากรบางส่วนและมักเป็นส่วนน้อยที่จะสามารถปรับตัวสู่สังคมและวัฒนธรรมใหญ่ได้ แต่ส่วนมากจะเป็นประชากรที่ปรับตัวไม่ได้ และไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรด้านต่างๆ ของรัฐ ซึ่งดูจากภายนอกจะเห็นสังคมที่สงบเงียบ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งภาษาพูด วัฒนธรรม และความคิด วิธีการเช่นนี้ใช้กันอยู่โดยทั่วไปในหลายสังคมและหลายประเทศ แต่มักมีปัญหาว่า “ประชากรในสังคมเหล่านี้พัฒนายาก”

อย่างไรก็ตาม วิธีการเช่นนี้เป็นวิธีการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับหลักของสิทธิมนุษยชน ซึ่งชนแต่ละกลุ่มมีสิทธิที่จะใช้ภาษาแม่ของตน และประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมของตนในที่สาธารณะ โดยไม่มีการปกปิดแอบซ่อน องค์การ UNESCO ได้ประกาศตั้งแต่ปี ค.ศ. 1951 ว่าในการจัดการศึกษา เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีสิทธิที่จะได้รับการศึกษา ได้รู้หนังสือโดยผ่านภาษาแม่ของตน เนื่องจากภาษาแม่เป็นภาษาที่เด็กเรียนรู้ตามธรรมชาติ เข้าใจได้โดยอัตโนมัติ จึงใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้ผลดีที่สุด ผู้เรียนไม่มีความเครียด ไม่มีปัญหาเรื่องไม่เข้าใจความหมายภาษาที่ใช้เป็นสื่อ และสามารถพัฒนาต่อยอดไปได้เรื่อยๆ

2. ความแตกต่างหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ของประชากรในสังคม อาจจะมีมองว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญ เป็นทุนทางสังคม เป็นสมบัติของมนุษยชาติ เนื่องจากทำให้มีวิถีคิด วิธีการมองโลก วิธีการให้ความสำคัญต่อสิ่งต่างๆ แตกต่างกันไป ทำให้มีวิถีแก้ปัญหาต่างๆ ได้หลายอย่าง ทำให้ไม่อับจน มีทางเลือกแก่สังคม และในขณะเดียวกันรูปลักษณ์ทางกายภาพ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ต่างๆ กัน เป็นสิ่งที่หลากหลาย น่าสนใจ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดคนทั่วโลก เป็นแนวโน้มของคนในยุคปัจจุบันที่อยากเห็น อยากรู้จัก และเข้าใจผู้คนและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ต่างๆ กัน โดยไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ สวยงาม มหัศจรรย์ และยังเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่มีคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

วิธีการมองความหลากหลายแตกต่างในลักษณะนี้ ก็จะทำให้มีการกำหนดนโยบายที่ให้คุณค่าต่อการดำรงอยู่ของภาษา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำให้เกิดการวางแผนการปฏิบัติงานที่พยายามจะรักษาความหลากหลายให้ยั่งยืน เป็นสมบัติหรือทรัพยากรล้ำค่าของสังคมต่อไป แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับชาติ ซึ่งจะนำสันติสุขความมั่นคงและมั่งคั่งมาสู่สังคม โดยส่วนรวมได้เช่นกัน โดยมีแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมสำหรับแต่ละชุมชนและแต่ละกลุ่มชน คำถามคือประเทศไทยเรามีนโยบายทางภาษาที่ชัดเจนหรือยัง?

V. แนวทางการศึกษาวิจัยและการจัดกิจกรรมที่เชื่อต่อการธำรงรักษาภูมิปัญญา ภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่หลากหลาย

จากการที่เราอาจมีทางเลือกในการมองปัญหาความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ของชนในชาติ ในสังคม เป็นได้ในสองแนวทางใหญ่ และแนวทางการธำรงรักษาความหลากหลายน่าจะเป็นทางเลือกที่มีประโยชน์ ผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางในการศึกษาวิจัย และการจัดกิจกรรมบางประการที่มีส่วนในการบันทึก บำรุงรักษา พัฒนาและฟื้นฟูภูมิปัญญา ภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อให้เป็นทุนทางสังคม เป็นทรัพยากรสำคัญของชาติได้ต่อไป ดังตัวอย่างเช่น

1. การศึกษาและบันทึกองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญา ภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านของกลุ่มชนต่างๆ เพื่อความเข้าใจมนุษยชาติของภูมิภาคนี้ ก่อนที่จะเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคมโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในภาวะวิกฤต องค์ความรู้นี้ยังนำไปใช้ในการพัฒนาเครื่องมือทางภาษา เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อม ช่วยประชากรกลุ่มย่อยเป็นสะพานก้าวเข้าสู่สังคมใหญ่ได้อย่างมั่นคง มีคุณภาพและมีความมั่นใจ เช่น การร่วมมือกับเจ้าของภาษาในการพัฒนาระบบเขียนสำหรับกลุ่มที่ไม่มีภาษาเขียน เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการบันทึกภูมิปัญญาเพื่อการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับชุมชน เป็นต้น

2. จัดทำกิจกรรมที่จะเสริมพลังให้ชุมชนเข้มแข็ง เสริมสร้างอัตลักษณ์ และความเชื่อมั่นในพลังของตนเอง เช่น โครงการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต โดยร่วมมือกันระหว่างชุมชนและนักวิชาการ เพื่อพัฒนาขีดความสามารถ เช่น สร้างเครื่องมือทางภาษา สร้างระบบเขียน จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นตามความต้องการของชุมชน รวมถึงการสร้างสื่อการเรียนการสอน การฝึกครูชุมชน และการฝึกปฏิบัติบริหารจัดการด้านการเงิน การบัญชี หรือการเขียนรายงาน การเขียนโครงการ เป็นต้น ดังกรณีตัวอย่างของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของ โดยชาวบ้านของ จังหวัดจันทบุรี และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นที่ปรึกษาด้านวิชาการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครื่องมือและเตรียมความพร้อมแก่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ญ้อกูร ก่อง ทะวี่ง ฯ ด้านการศึกษาและฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอื่นๆ ที่อยู่ในความสนใจของแต่ละชุมชน เช่น การศึกษาปะ เไร วัฒนธรรมดนตรีในวิถีชีวิตของชาวญ้อกูร การศึกษาและฟื้นฟูหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น เสื้อก้านลาน เสื้อหวายลวดลาย เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายประจำกลุ่ม เป็นต้น รวมทั้งการสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นแหล่งพบปะ จัดกิจกรรมและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภาษา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนและบุคคลทั่วไป เป็นต้น

VI. สรุป

ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทยและเอเชียอาคเนย์โดยรวมเป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาคที่มีคุณค่า ทั้งด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ สังคม การเมืองและเศรษฐกิจ แม้จะไม่ง่ายต่อการปกครองและการจัดการ แต่ถ้ามีนโยบายที่เหมาะสม มีการวางแผนที่ดี จะสามารถเปลี่ยนปัญหายากให้เป็นทรัพยากรล้ำค่าของชาติได้ในที่สุด

VII. บรรณานุกรม

- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. 2545. "แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย" *วารสารภาษาและวัฒนธรรม* ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2545 หน้า 5-35.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. 2545. *รายงานการวิจัย "แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย"* สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2544. "ภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต." *รวมบทความวิชาการภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท*. หน้า 21-37, นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2543. "พัฒนาระบบเขียนภาษาของ" *ภาษาและวัฒนธรรม* 19.2: 5-18.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2542. "ภาษาและกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคกลาง" *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง* เล่ม 10, หน้า 4699-4707.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2541. "ภาษาและชาติพันธุ์ในเขตที่ราบสูงโคราช." *หนังสือเปิดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร* มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2541. *พัฒนาสื่อภาษาพื้นบ้าน กรณีภาษาเขมรถิ่นไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และ อรวรรณ ภู่อิสระกิจ. 2539. *ลักษณะและการกระจายของภาษาเขมรถิ่นไทยอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของพหุชนะสะกด*. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2529. "โลกทัศน์ในภาษาขมุ" *วารสารธรรมศาสตร์* 15.1: 94-113.

- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2529. "ชุมชนหลายภาษาที่บ้านเมืองสิง" *ภาษาและวัฒนธรรม* 6.2: 11-35.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และสุขมาวดี ขำหิรัญ. 2527. *ชื่อหมู่บ้านของอำเภอเมืองสุรินทร์*. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุริยา รัตนกุล, สุวิไล เปรมศรีรัตน์, ลักขณา ดาวรัตนหงษ์ และวชิราภรณ์ วรรณดี. 2544. *สถานภาพชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*. งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- อภิญา บัวสรอง และ สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2541. *สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์: กุ้ยเก้อ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Fase, William, Jaspaert, Koen and Sjaak Kroon. (Eds.) 1992. *Maintenance and Loss of Minority Languages*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Fishman, Joshua A. 1999. *Handbook of Language and Ethnic Identity*. Oxford University Press, UK.
- García, O. 1992. *Societal Bilingualism and Multilingualism* (Mimeo). New York, US.
- Grimes, Joseph E. and Barbara F. Grimes. 2002. *Ethologue*. SIL International, Dallas, USA.
- Kormondy, Edward J. and Daniel E. Brown. 1998. *Fundamentals of Human Ecology*. Prentice Hall, New Jersey.
- Krauss, Michael. 1992. "The world's languages in crisis." *Language* 68(1):4-10.
- Ruiz, R. 1984. "Orientations in language planning." *NABE Journal* 8(2):15-34.
- Suwilai Premssirat. 2002. "Khmu dialects: a case of register complex or tonogenesis." Paper presented at the *International Symposium Cross-linguistic Studies of Tonal Phenomena*. The Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa (ILCAA), Tokyo Univ. of Foreign Studies, December 17-19, 2002.
- Suwilai Premssirat. 2002. "Language Endangerment and Language Revitalization in Thailand: A Case Study of Chong." Proceeding of *Endangered Languages of the Pacific Rim*, 30 November – 2 December 2001, Kyoto, Japan.
- Suwilai Premssirat. 2002. *The Thesaurus and Dictionary Series of Khmu Dialects in Southeast Asia*. Mon-Khmer Studies-Mahidol University Special Publication No. 1
- Suwilai Premssirat. 2002. "Appropriateness in Khmu Culture." *MKS* 32:117-129.
- Suwilai Premssirat. 2002. "Report on the Chong Revitalization Workshops" *MKS* 32:175-179.

- Suwilai Premssirat. 2001. "The future of Nyah Kur." In Robert S. Bauer, ed. *Collected Papers on Southeast Asian and Pacific Linguistics*. pp. 155-165, Canberra: The Australian National University.
- Suwilai Premssirat. 2000. *So (Thavung) Preliminary Dictionary*. University of Melbourne Press.
- Suwilai Premssirat. 1998. "Language maintenance and language shift in minority languages of Thailand: A case of So (Thavung)." In *Studies in Endangered Languages*. Papers from the International Symposium on Endangered Languages, Tokyo, November 18-20 1995, ed. Kazuto Matsumura, Tokyo, Japan.
- Suwilai Premssirat. 1997. "Linguistic contributions to the study of the Northern Khmer Language of Thailand in the last two decades." *MKS* 27:129-136.
- Suwilai Premssirat. 1996. "Language and ethnicity in the Korat plateau." *The Dry Areas in Southeast Asia: Harsh or Benign Environment?* Papers presented at Kyoto-Thammasat Core University Seminar, Kyoto, 21-23 October 1996.
- Suwilai Premssirat. 1989. "Khmu: A minority language of Thailand (including "A Khmu grammar" and "A study of Thai and Khmu cutting words")." *Pacific Linguistics* Series A 75, Canberra: The Australian National University.

อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์: วิธีการศึกษาภาษาเพื่อเข้าถึงระบบปริฐานของมนุษย์

Ethnosemantics: A Linguistic Approach to Human Cognitive Systems

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์

การศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีชื่อเรียกว่า ชาติพันธุ์วิทยา (ethnology) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสาขาวิชา มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (cultural anthropology) วิธีการที่นักชาติพันธุ์วิทยาส่วนใหญ่ใช้ได้แก่การสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์อย่างใกล้ชิด และเขียนพรรณนาสิ่งที่ได้เห็นอย่างละเอียด วิธีการหรือแนวการศึกษาเช่นนี้เรียกว่า ชาติพันธุ์วรรณนา (ethnography) ซึ่งเป็นวิธีการดั้งเดิมที่ใช้มาเป็นเวลานานตั้งแต่เริ่มมีการศึกษาชาติพันธุ์

นอกจากชาติพันธุ์วรรณนาแล้ว ยังมีอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถทำให้นักวิจัยชาติพันธุ์เข้าถึงวัฒนธรรม โดยเฉพาะระบบความรู้ ความคิด ของกลุ่มที่ตนศึกษาได้เป็นอย่างดี แนวทางดังกล่าวนี้มีชื่อเรียกว่า อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ (ethnosemantics)

ผู้เขียนเห็นว่าอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นแนวทางการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์และทำให้เข้าใจระบบปริฐาน (cognitive system) ของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี กอปรกับอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นแนวทางที่อาศัยความรู้ทางภาษาศาสตร์ด้วย จึงได้รวมเรื่องอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ไว้ในวิชาภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์ ซึ่งผู้เขียนสอนมาเป็นเวลานานพอสมควร และได้ทำให้เกิดงานวิจัยที่เป็นผลของการให้ความรู้เรื่องอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์หลายเรื่อง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในแวดวงการศึกษาของไทยดูเหมือนว่าอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ยังเป็นที่รู้จักและใช้ประโยชน์น้อยมาก ผู้เขียนจึงต้องการให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายจุดมุ่งหมาย ประวัติความเป็นมา วิธีการวิเคราะห์ และขอบเขตของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ตลอดจนแสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์มีสถานภาพอย่างไร และมีผู้นำไปใช้ในการวิจัยอะไรบ้าง

จุดมุ่งหมายของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าถึงระบบปริฐาน ซึ่งหมายถึงระบบความรู้ ความคิด มโนทัศน์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ใดก็ตามจากการวิเคราะห์ความหมายของคำในภาษาของกลุ่มนั้น

ทำไมต้องเข้าถึงโดยการวิเคราะห์คำในภาษา? หลายคนอาจถามคำถามนี้ เพราะอาจไม่ได้ตระหนักใน**ความสำคัญ**ของคำในภาษา หรืออาจมองไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคำกับ**ความคิด** อันที่จริงคำในภาษาเป็นตัวแทนของสิ่งสำคัญ 2 สิ่งของโลกมนุษย์ นั่นคือ **มโนทัศน์** (concept) และ**สรรพสิ่ง** (thing) มนุษย์จัดสรรพสิ่งในโลกทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเป็น**ประเภท** (category) เช่น คนไทยจัดสัตว์ทุกตัวที่มีสี่ขา ขนนุ่ม ชอบจับหนู และร้อง "เมี้ยว ๆ" เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งเรียกว่า "แมว" ภาษาไทยมีคำว่า "แมว" ดังนั้นเราจึงอนุมานได้ว่าคนไทยมีภาพของสัตว์ประเภทนี้อยู่ในหัวหรือในระบบปริชาน ภาพเช่นนี้เรียกว่า **มโนทัศน์** ดังนั้นคำว่า "แมว" จึงเป็นตัวแทน หรือเป็นสัญลักษณ์แทนสัตว์ชนิดหนึ่ง คำว่า "แมว" หมายถึง ประเภท หรือภาพทั่วไปของแมวไม่ว่าจะเป็นแมวสีใด ขนาดใด หรือพันธุ์ใดก็ตาม เป็นภาพที่คนไทยมีอยู่ในหัว และสามารถเห็นได้โดยไม่ได้มองเห็นตัวแมวจริงๆ แต่เมื่อเห็นแมวจริงๆ ก็สามารถเปรียบเทียบกับสิ่งที่เห็นกับภาพของแมวในหัวได้ เมื่อลักษณะเด่นของสิ่งที่เห็นสอดคล้องกับลักษณะเด่นของภาพแมวในหัว เราก็จะจัดสิ่งที่เห็นให้เป็นประเภทเดียวกับภาพแมวในหัวได้ และเรียกสัตว์ตัวที่เห็นว่า "แมว" ได้ด้วย ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าคำศัพท์ในภาษาเป็นตัวแทนของมโนทัศน์ของคนในชุมชน และการศึกษาคำศัพท์ทำให้เราสามารถค้นหาระบบมโนทัศน์ของชุมชนนั้นได้

การสร้างมโนทัศน์ (conceptualization) ของมนุษย์นำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ ซึ่งประกอบด้วยมโนทัศน์ต่างๆ ที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ระบบนี้เรียกว่า **ระบบปริชาน** (cognitive system) ระบบปริชานจะมีไม่ได้หากปราศจากภาษา เพราะมโนทัศน์ทั้งหมดต้องมีคำในภาษาเป็นตัวแทน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ภาษาเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์เรียนรู้ และเก็บสะสมความรู้เป็นระบบปริชานได้ ดังนั้นการวิเคราะห์ภาษาจึงสามารถนำเราไปสู่ระบบปริชานได้

การเข้าถึงความรู้คือการเข้าถึง**วัฒนธรรม** ถึงแม้ว่านักมานุษยวิทยาหลายคนให้คำจำกัดวัฒนธรรมในเชิงรูปธรรม แต่ก็มีผู้มองวัฒนธรรมว่าเป็นนามธรรม คือมองว่าเป็นความรู้ เช่น วอร์ด กู๊ดอิโนฟ (Goodenough 1964: 36) ซึ่งให้คำจำกัดความวัฒนธรรม ว่าหมายถึง "ความรู้หรือความเชื่อที่คนในสังคมต้องมีเพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในสังคม" (A society's culture consists of whatever it is one has to know or believe in order to operate in a manner acceptable to its members...) ด้วยการมองว่าวัฒนธรรมเป็น**ความรู้** เช่นนี้ การเข้าใจระบบปริชานโดยผ่านทางภาษาก็คือการเข้าถึงวัฒนธรรมนั่นเอง

จุดมุ่งหมายของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ปรากฏชัดเจนในบทความเรื่อง "The Ethnographic Study of Cognitive Systems" โดย ชาร์ลส์ โอ เฟรค (Frake 1962/1980) ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ริเริ่มแนวทางการศึกษานี้ เฟรคกล่าวไว้ดังนี้

An ethnographer should strive to define objects according to the conceptual system of the people he is studying.... This paper consists of some suggestions toward the formulation of an operationally explicit methodology for discovering how people construe their world of experience from the way they talk about it. Specifically these suggestions concern the analysis of terminological systems in a way which reveals the conceptual principles that generate them..." (Frake 1980: 2)

จากถ้อยคำที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าประเด็นสำคัญของข้อเสนอของเฟรค คือการสร้างวิธีการที่จะค้นหาว่ามนุษย์ตีความโลกแห่งประสบการณ์ของเขาอย่างไร โดยดูจากวิธีที่เขาพูดเกี่ยวกับประสบการณ์เหล่านั้น นั่นก็คือเฟรคต้องการเสนอแนวการวิเคราะห์ระบบคำศัพท์ในแง่ที่จะเปิดเผยให้เห็นระบบโนทัศน์ที่สัมพันธ์กับคำศัพท์เหล่านั้นนั่นเอง

ประวัติความเป็นมาของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์มีกำเนิดมาจากการประสมประสานศาสตร์สองสาขาเข้าด้วยกัน ได้แก่ ภาษาศาสตร์และมานุษยวิทยา ภาษาศาสตร์เป็นการศึกษาภาษาตามแนววิทยาศาสตร์ ซึ่งแต่เดิมนักวิชาการมุ่งให้ความสนใจศึกษาเฉพาะรูปภาษา โดยละเลยการศึกษาความหมายอย่างเป็นระบบ ด้วยความเชื่อที่ว่าความหมายนั้นไม่สามารถศึกษาได้ตามแนววิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ต่อมาได้มีผู้นำเสนอวิธีการศึกษาความหมายตามแนววิทยาศาสตร์ จึงทำให้เกิดวิชา อรรถศาสตร์ (semantics) ขึ้น ส่วนทางด้านมานุษยวิทยาที่มุ่งศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์นั้น แต่เดิมนักวิชาการมักพยายามมองทุกสิ่งอย่างวัตถุวิสัย (objective) และศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์จากมุมมองของคนภายนอก โดยทำตนเป็นเสมือนผู้สังเกตการณ์ และได้ข้อมูลทางวัฒนธรรมมาโดยมิต้องทำความรู้จักหรือเข้าใจระบบความคิดของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ซึ่งอาจทำให้ผลการวิเคราะห์ที่ได้คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงทางวัฒนธรรม ความคิด และความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมของมนุษย์เรานั้นมีลักษณะเฉพาะเจาะจง (culture-specific) ซึ่งเคนเนธ ไพค์ (Pike: 1964) เรียกว่า "เอมิก" (emic) แต่ละชาติพันธุ์มีความเป็นอัตลักษณ์ และแตกต่างจากกลุ่มอื่น เพราะมีโลกทัศน์ต่างกัน เพราะฉะนั้นการศึกษาวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งจึงจำเป็นต้องศึกษาระบบความคิดและการมองโลกของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น เพราะมนุษย์จะกระทำพฤติกรรมใดๆ เป็นแบบแผน (วัฒนธรรม) ตามระบบความคิด ความเชื่อของตนด้วยเหตุนี้นักวิชาการทางมานุษยวิทยาวรรณกรรมกลุ่มหนึ่งจึงได้เปลี่ยนแนวคิดพื้นฐานในการศึกษาวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จากการสังเกตผิวเผินภายนอกมาเป็นการศึกษาวิเคราะห์ระบบ

ความคิด หรือระบบปริชานของมนุษย์ ซึ่งสิ่งที่จะช่วยให้สามารถศึกษาวิเคราะห์ระบบความคิดของมนุษย์ได้ก็คือรูปภาษาที่มีความหมายหรือคำในภาษานั้นเอง เพราะคำเป็นตัวแทนของมโนทัศน์ ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น และคำเป็นตัวแทนเชื่อมโลกทางกายภาพรอบตัวมนุษย์ (physical world) เข้าสู่โลกทางจิตใจภายในปริชานของมนุษย์ คำจึงเป็นสิ่งที่แสดงการรับรู้โลก และทำความเข้าใจโลกภายนอกรอบตัวมนุษย์ เราจึงสามารถใช้รูปภาษาเป็นแบบจำลองทางความคิดของมนุษย์ที่มีต่อโลกได้

จากแนวคิดข้างต้น การศึกษาค้นคว้าแนวใหม่จึงเกิดขึ้นราวตอนกลางของทศวรรษที่ 1950 ในประเทศสหรัฐอเมริกา และมีชื่อเรียกว่า **ชาติพันธุ์ศาสตร์** (ethnoscience) ซึ่งมุ่งศึกษาความรู้ความคิดที่อยู่ในหัวของชาวบ้าน ต่อมาเมื่อผู้เรียกการศึกษาแนวทางดังกล่าวว่า **อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์วรรณนา** (ethnographic semantics) หรือ **อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์** (ethnosemantics) ซึ่งเน้นถึงการศึกษาความหมายของคำ ในกาลต่อมา แนวทางนี้ได้รับการขนานนามว่า **ชาติพันธุ์วรรณนาแบบใหม่** (the new ethnography) เพราะต้องการเน้นว่าแนวทางใหม่นี้เป็นวิธีการ ไม่ใช่ทฤษฎีใหม่ ในที่สุดแนวทางการศึกษานี้ในปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในนาม **มานุษยวิทยาปริชาน** (cognitive anthropology) ดังนั้นไม่ว่าจะเรียกแนวทางการศึกษานี้ด้วยชื่อใดที่กล่าวมาก็ตาม ก็จะหมายถึงแนวเดียวกัน แต่ผู้เขียนใช้คำว่า **อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์** เพราะเป็นคำที่สื่อความหมายถึงวิธีการที่ใช้ได้ดีที่สุด--อรรถศาสตร์หมายถึงการศึกษาความหมาย และชาติพันธุ์ทำให้นึกถึงกลุ่มคนและวัฒนธรรม อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์จึงเป็นคำที่เหมาะสมที่สุด

บุคคลสำคัญที่มีส่วนในการพัฒนาแนวคิดและวิธีการศึกษาทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ เริ่มจากฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) นักมานุษยวิทยาผู้เน้นความสำคัญของภาษาในการศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา โบแอสเห็นว่านักมานุษยวิทยาต้องวิเคราะห์ภาษาของกลุ่มชนที่ตนศึกษาให้เข้าใจเสียก่อน จึงจะเข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นได้ อันที่จริง ผลงานของโบแอสหลายชิ้นเป็นการวิเคราะห์ภาษาของกลุ่มชนต่างๆ นอกจากนั้นงานวิจัยด้านวัฒนธรรมของโบแอสก็อาศัยลักษณะทางภาษาเป็นพื้นฐานอย่างมาก เช่นเรื่อง "Geographical Names of the Kwakiutl Indians" (Boas 1934/1964: 171-181) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารูปแบบของชื่อสถานที่ของชาวอินเดียนแดงเผ่าควาคิวตล์สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับทิศทางและลักษณะทางภูมิศาสตร์บางประการ เช่นแม่น้ำ ภูเขา ตลอดจนสะท้อนความเชื่อและค่านิยมที่แฝงอยู่ในชื่อเหล่านั้นด้วย

หลังจากโบแอสได้จุดประกายความคิดเรื่องความสำคัญของภาษาในการศึกษาค้นคว้า ต่อมาหลายคนก็พัฒนาวิธีการศึกษาให้แจ่มชัดขึ้น ที่สำคัญ เช่น ฮาโรลด์ คอนคลิน (Harold Conklin 1955) ผู้ริเริ่มการศึกษาคำเรียกสิ่งในแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ วอร์ด กู๊ดเอนาฟ (Ward Goodenough 1956) ผู้เสนอให้นำการวิเคราะห์องค์ประกอบมาใช้ ฟลอยด์ เลานส์เบอรี (Floyd Lounsbury 1956) และ แอนโทนี วอลเลซ (Anthony Wallace 1960) ซึ่งมีความสำคัญในฐานะผู้ริ

เริ่มการวิเคราะห์คำเรียกญาติอย่างเป็นระบบ ชาร์ลส์ เฟรค (Charles Frake 1961) ผู้ซึ่งแสดงให้เห็นวิธีการศึกษาแนวโน้มอย่างเด่นชัดในการวิเคราะห์คำศัพท์หมวดต่างๆ

บุคคลสำคัญอีกคนที่เกี่ยวข้องกับอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ คือ เคนเนธ แอล ไพค์ (Kenneth L. Pike) แนวคิดของเขามีอิทธิพลต่อหลักการของการศึกษาแนวโน้มอย่างมาก ไพค์คิดว่าพฤติกรรมของมนุษย์สามารถแยกออกเป็นหน่วยได้สองประเภท ได้แก่ หน่วยเอติก (etic) และหน่วยอีมิก (emic) เอติก เป็นลักษณะสากลที่ทุกสังคมมีร่วมกัน ส่วนอีมิก เป็นลักษณะเฉพาะที่แต่ละสังคมมีแตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือระบบเสียง ซึ่งศึกษาตามมุมมองนี้ได้เป็นสองมุมมองหรือสองประเภท คือ phonetics ซึ่งหมายถึงเสียงหรือลักษณะทางเสียงที่เป็นสากลของมนุษย์ และ phonemics ซึ่งหมายถึงระบบเสียงในภาษาใดภาษาหนึ่งโดยเฉพาะ วัฒนธรรมอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน สามารถศึกษาจากมุมมองสากล (etic) หรือจากมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ โดยเฉพาะ (emic) อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เน้นมุมมองอีมิก และบางครั้งก็มีผู้เรียกว่า มุมมองจากคนที่อยู่ภายใน (insider's view)

อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการขยายขอบเขตที่สังเกตเห็นได้ จากจุดเริ่มในกลางทศวรรษ 1950 จนถึงทศวรรษ 1960 อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์เน้นการวิเคราะห์คำศัพท์ที่สะท้อนวัฒนธรรมพื้นฐาน หรือ ระบบปริชานพื้นฐานของมนุษย์ เช่นคำเรียกญาติ คำเรียกสี คำเรียกชื่อโรค ชื่ออาหาร ชื่อพืช ชื่อสัตว์ และชื่อสถานที่ ฯลฯ

ในทศวรรษ 1970 ได้มีผู้นำแนวทางของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ไปใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบการตัดสินใจของมนุษย์ และพฤติกรรมอื่นๆ ที่ซับซ้อน

ขอบเขตของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ขยายออกไปอีกในทศวรรษ 1980 มีผู้วิเคราะห์ระบบความเชื่อ และระบบความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หรืออาจเรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้านก็ได้ และถึงกับมีความพยายามที่จะประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในทศวรรษ 1990 อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ หรือในนามของมานุษยวิทยาปริชานได้แผ่เข้าไปในการศึกษาอารมณ์ของมนุษย์ และการใช้คอมพิวเตอร์เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ความหมายมากขึ้น

วิธีการทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

การวิเคราะห์ข้อมูลในอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ มีหลักการที่สำคัญดังนี้

1. คำในภาษาเป็นตัวแทนของมนุษย์ ดังนั้นการวิเคราะห์คำทำให้เห็นและเข้าใจในมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจระบบความรู้ ความคิด และวัฒนธรรมของเจ้าของภาษาได้
2. ข้อมูลที่ใช้ต้องได้มาอย่างธรรมชาติ และเป็นวัตถุวิสัย

3. เน้นการวิเคราะห์ความหมายของคำ
4. ผู้วิเคราะห์ต้องใช้วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้
5. เป้าหมายของการวิเคราะห์คือการตีแผ่ระบบความรู้จากมุมมองของชาวบ้าน ไม่ใช่จากมุมมองของผู้วิเคราะห์

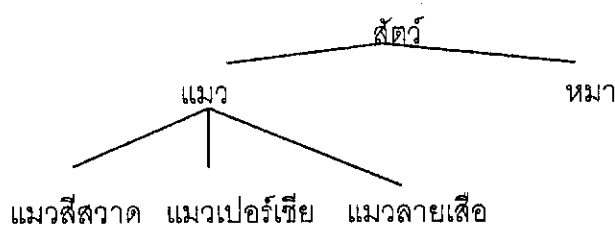
นักภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์พยายามหาวิธีการที่จะสนองหลักการดังกล่าว วิธีการที่ใช้มีหลายวิธี ในที่นี้จะขอลำดับถึงวิธีที่ใช้กันมาก ซึ่งได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบ (componential analysis) และ การจัดจำพวกแบบชาวบ้าน (folk taxonomy)

วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบได้ถูกพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่ปี 1930 แต่ผลงานที่เป็นที่รู้จักและอ้างอิงมากที่สุด ได้แก่ ผลงานของ ยูจีน ไนด้า (Nida 1979) และ แคทซ์ และ โฟดอร์ (Katz and Fodor 1963) แนวคิดของวิธีการนี้คือ คำแต่ละคำสามารถแตกออกเป็นหลายองค์ประกอบทางความหมาย (semantic components) หรือ อรรถลักษณะ (semantic features) ในการวิเคราะห์ด้วยวิธีนี้ เราจะเริ่มจากการกำหนด มิติแห่งความแตกต่าง (dimensions of contrast) โดยพิจารณาว่าคำที่วิเคราะห์แตกต่างกันในแง่ใดบ้าง หลังจากนั้นจึงกำหนดอรรถลักษณะในแต่ละมิติแห่งความแตกต่าง เช่นในการวิเคราะห์หมวดคำเรียกญาติ เราพบมิติแห่งความแตกต่างเรื่อง เพศ รุ่นอายุ และ สายเลือด เป็นต้น ในมิติ เรื่องเพศ เราแยกอรรถลักษณะ เป็น [ชาย] กับ [หญิง] คำว่า พ่อ กับ แม่ ในระบบญาติของไทย แตกต่างกันว่า คำว่า พ่อ มีองค์ประกอบของความหมาย เป็น [ชาย] แต่คำว่า แม่ มีองค์ประกอบเป็น [หญิง] เป็นต้น คำๆ หนึ่งจะต่างจากคำอื่นๆ ด้วยองค์ประกอบในมิติต่างๆ รวมกัน

วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นประโยชน์มากสำหรับการหาความเหมือนและความแตกต่างของคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน นอกจากนั้น ยังทำให้เห็นการมองโลกของคนในสังคมที่ต่างกัน ยกตัวอย่าง เช่นในภาษาอังกฤษ คำว่า brother และ sister ไม่ตรงกับคำเรียกญาติคำใดเลยในภาษาไทย คำทั้งสองต่างกันด้วยองค์ประกอบในมิติเรื่องเพศ ในขณะที่คำว่า พี่ กับ น้อง ในภาษาไทยต่างกันด้วยองค์ประกอบในมิติของอายุ อีกตัวอย่างคือคำว่า grandfather และ grandmother ซึ่งไม่อาจแปลเป็นภาษาไทยได้ถูกต้องจริงๆ เพราะในภาษาไทยมีคำ 4 คำที่สามารถแปลเป็นคำ 2 คำดังกล่าวในภาษาอังกฤษ คือคำว่า ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งไม่เพียงแต่ต่างกันมิติเรื่องเพศ เท่านั้น แต่ยังต่างกันมิติเรื่องสายความสัมพันธ์ทางพ่อหรือแม่อีกด้วย การวิเคราะห์องค์ประกอบนี้เองทำให้เราเห็นว่าคนที่พูดภาษาอังกฤษกับคนที่พูดภาษาไทยมองโลกต่างกัน การมองโลกที่ต่างกันนั้นก็เนื่องมาจากระบบหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมได้สร้างขึ้นและสะท้อนให้เห็นได้โดยภาษาที่ต่างกัน ภาษาเองก็เป็นเครื่องมือสืบทอดระบบหรือกฎเกณฑ์เหล่านี้ไปยังคนรุ่นหลังด้วย

วิธีการจัดจำพวกแบบชาวบ้าน เป็นอีกวิธีในอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ซึ่งมักใช้กับการวิเคราะห์คำหรือชื่อที่มีประเภทซ้อนกันเป็นลำดับชั้น เช่นชื่อพืช ชื่อสัตว์ ชื่ออาหาร ชื่อโรค เป็นต้น งานวิจัยเรื่อง The Diagnosis of Disease Among the Subanun of Mindano โดยชาร์ลส์ เฟรค (Frake 1961/ 1964) เป็นการวิเคราะห์ชื่อโรคในชุมชนชาวสุบานัน บนเกาะมินดาเนา ประเทศฟิลิปปินส์ เฟรครวบรวมชื่อโรคด้วยการเฝ้าสังเกตคำถามที่ชาวสุบานันถามกันเวลาทักทายกัน ซึ่งมักจะเกี่ยวกับอาการและชื่อของโรค และนำมาวิเคราะห์โดยการจัดจำพวกชื่อโรคเป็นระดับ เฟรคพบว่าการจัดจำพวกชื่อโรคของชาวสุบานันมีระบบต่างจากระบบชื่อโรคของคนตะวันตกอย่างมาก การวินิจฉัยและการตัดสินใจเลือกชื่อโรคเรียกอาการป่วยก็ไม่เหมือนกับคนตะวันตก

หลักการสำคัญของการจัดจำพวกแบบชาวบ้าน คือแนวคิดเรื่องการเปรียบเทียบต่าง (contrast) คำที่อยู่ในระดับเดียวกันจะเปรียบเทียบต่าง หรือตรงข้ามกัน (เช่นคำว่า "แมว" กับ "หมา" อยู่ในระดับเดียวกันและตรงข้ามกัน ส่วนคำในระดับบนจะรวมคำที่อยู่ในระดับต่ำลงมาให้ ซึ่งเป็นหลักการของการรวมไว้เป็นพวก (inclusion) เช่นคำว่า "สัตว์" อยู่ในระดับเหนือ "แมว" กับ "หมา" จึงรวม แมวกับหมาไว้เป็นพวกสัตว์ ส่วนคำว่า "แมวสีสวาด" "แมวเปอร์เซีย" และ "แมวลายเสือ" เป็นชื่อที่อยู่ภายใต้ "แมว" ดังแผนภูมิข้างล่างนี้

การจัดจำพวกแบบชาวบ้านนี้ไม่เหมือนกับการแยกประเภททางวิทยาศาสตร์ แบบชาวบ้านสะท้อนว่าคนธรรมดาเห็นโลกอย่างไร คำว่า "ปลาวาฬ" ในภาษาไทยถ้าจัดตามการจัดจำพวกแบบชาวบ้านก็จะถูกรวมไว้ภายใต้คำว่า "ปลา" เปรียบต่างจากปลาชนิดอื่นๆ แต่ถ้าเป็นการจัดจำพวกทางวิทยาศาสตร์ เช่นในอนุกรมวิธาน "ปลาวาฬ" ต้องรวมไว้ภายใต้ประเภท "สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม" (mammal) แสดงว่าคนพูดภาษาไทยเห็นปลาวาฬเป็นปลาชนิดหนึ่ง

นอกจากวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบ และการจัดจำพวกแบบชาวบ้านที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการเสนอภาพรวมโดยการพรรณนาสรุป หรือการสร้างกฎรวม (generalized rule) ซึ่งใช้ในอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์อีกด้วย ส่วนใหญ่พบว่าใช้ในการสรุปรูปแบบของชื่อต่างๆ เช่นชื่อสถานที่ ชื่อนบุคคล เป็นต้น เช่นงานวิจัยเรื่องชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ โดยน้องนุช มณีอินทร์ (2543) แสดงโครงสร้างหลักของชื่อหมู่บ้านแสดงโดยกฎรวมได้ว่า ประกอบด้วยสามส่วน ส่วนแรกเป็นคำบอกภูมิภาค เช่น ป่า ส่วนที่สองเป็นคำบอกลักษณะเฉพาะ เช่น สัก และส่วนที่สามเป็นคำ

บอกคุณสมบัติ เช่น น้อย ส่วนที่สองและสามจะมีหรือไม่มีก็ได้ ชื่อหมู่บ้านที่ทำนายได้จากกฎนี้อาจเป็น บ้านป่า บ้านป่าสัก หรือ บ้านป่าสักน้อย ก็ได้ กฎเช่นนี้มีความเป็นสากล ดังนั้นจึงไม่เพียงแต่จะใช้กับชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่ยังใช้ทำนายชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอื่นของประเทศไทย และของสังคมอื่นได้อีกด้วย

นอกจากวิธีการวิเคราะห์ซึ่งต้องมีหลักการและเชื่อถือได้แล้ว การเก็บข้อมูลแนววรรณคดีชาติพันธุ์ยังจะต้องมีขั้นตอนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านจริงๆ นักอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ใช้วิธีเก็บข้อมูลโดย elicitation ซึ่งหมายถึงการดึงข้อมูลออกจากตัวผู้ให้ข้อมูล คำถามที่ใช้ถามจะเป็นคำถามที่ไม่ตรงไปตรงมา เพราะต้องการได้ข้อมูลที่เขาให้โดยไม่รู้สึกรัด และเป็นธรรมชาติมากที่สุด เช่นในการถามเพื่อให้ได้คำและระดับของคำในการจัดจำพวก ก็ต้องถามเพื่อทดสอบว่าคำนี้เป็นคำเปรียบต่างกับอีกคำหรืออยู่ภายใต้คำนั้น เช่นถ้าถามว่าแมวไซ้หมาหรือไม่ ผู้ตอบตอบว่าไม่ใช่ ก็แสดงว่าเปรียบต่างกัน และถ้าถามว่าแมวไซ้สัตว์หรือไม่ ตอบว่าใช่ ก็แสดงว่า แมวอยู่ในระดับภายใต้คำว่า สัตว์เป็นต้น ถ้าถามว่าสีสวาดเป็นชื่อของอะไร ตอบว่าเป็นแมวชนิดหนึ่ง ก็ต้องจัดไว้ภายใต้แมว เมื่อถามคำถามหมดแล้วและได้ความหมายและระดับของคำแล้วก็สามารถนำมาจัดระบบรวมได้

ผลงานวิจัยทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์

ผลงานวิจัยด้านอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ที่เด่นๆ มีตัวอย่างงานที่ศึกษาคำเรียกญาติในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นับตั้งแต่คำเรียกญาติในภาษาอังกฤษแบบอเมริกัน (Wallace & Atkins 1960) ในภาษาไทย และภาษาจ้วง (Prasithrathsint 1996, 2001, อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ 2533) คำเรียกญาติในภาษาไทยภาคเหนือ (วิภัตตินทร์ ประพันธ์ศิริ 2535) คำเรียกญาติในภาษาจีนฮกเกี้ยน (ศุภมาศ เอ่องจ้วน 2537) คำเรียกญาติของกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในประเทศไทย (วราภรณ์ ตีระ 2546) คำเรียกญาติของชาวโทรโบรอัน (The Trobriand kinship system) โดย ชูซาน พี มอนตากิว (Montague--website 2003) งานทั้งหมดนั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นชัดเจนว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีระบบครอบครัว และมีหลักในการนับความสัมพันธ์แบบญาติแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละสังคมจะให้ความสำคัญกับสิ่งใด โดยส่วนใหญ่แล้วพบว่ามนุษย์ถือสายเลือด และรุ่นอายุเป็นสำคัญ คำเรียกญาติส่วนใหญ่จึงต่างกันด้วยปัจจัยดังกล่าว เพศ และอายุแบบพี่น้องก็เป็นลักษณะสำคัญในบางสังคม นอกจากนั้นสังคมไทยยังให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างสายพ่อและสายแม่อีกด้วย ที่น่าสนใจที่สุดคือคำเรียกญาติของชาวโทรโบรอัน ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญกับสายเลือด แต่ใช้สิ่งอื่นเป็นเกณฑ์ในการนับญาติ ได้แก่ความสัมพันธ์ทางโภชนาการ ชาวโทรโบรอันเชื่อว่าคนมีความสัมพันธ์กันโดยผ่านทางนมแม่ มิใช่ทางสายเลือด ดังนั้นคำว่า ญาติ ของพวกโทรโบรอันจึงเกี่ยวข้องกับลักษณะของโภชนาการ นั่นคือ เด็กจะมีโภชนาการเช่นเดียวกับผู้หญิงที่

ให้นม และผู้หญิงที่ให้นมจะเป็นญาติของเด็กที่กินนม แม้จะไม่ใช่แม่ผู้ให้กำเนิดก็ตาม ระบบความคิดเช่นนี้ต่างจากตะวันตกโดยสิ้นเชิง

งานวิจัยเรื่องคำเรียกรสในภาษาไทยถิ่น โดย อัญชลิกา ผาสุขกิจ (2543) ใช้วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบ พบว่ารสพื้นฐานที่คนไทยทั้งสี่ภาคมีร่วมกันมี 8 รส ได้แก่ หวาน เค็ม เปรี้ยว ขม เฝื่อน จืด มัน และ ฝาด ที่น่าสังเกตคือรสของคนในสังคมไม่เหมือนกับรสที่กำหนดตามแนววิทยาศาสตร์ ทางวิทยาศาสตร์ยอมรับว่ามนุษย์มีเพียง 4 รส เท่านั้น ได้แก่ เปรี้ยว หวาน เค็ม และ ขม การวิเคราะห์ในแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์แสดงให้เห็นการแบ่งประเภทแบบชาวบ้านได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกันงานวิจัยชื่อขนมไทย (ศศิธร สีนถาวรกุล) ที่กำลังดำเนินอยู่แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมการกินของคนไทยต่างจากทางตะวันตกในการทำขนม องค์ประกอบของขนมไทยมี แป้ง น้ำตาล และมะพร้าวเป็นสำคัญ และมีรสหวานเป็นหลัก ไม่มีการใส่ผลไม้ และไม่มีรสเปรี้ยวเหมือนขนมของบางสังคม

ข้อพิช และสัตว์ก็เป็นหัวข้อที่มีผู้วิจัยภายใต้แนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ การศึกษาชื่อของกระดูกในเขตอริโซนา (The Rattlesnakes of Arizona: A Structured Ethnographic Interview and Ethnosemantic Analysis) โดย เจมส์ คิว เจคอบส์ (Jacobs--website 2003) ใช้วิธีจัดจำพวก (taxonomy) โดยใช้เกณฑ์โครงสร้างของชื่อ และเกณฑ์คุณสมบัติอื่นๆ เช่นถิ่นที่อยู่อาศัย อุปนิสัย ความร้ายแรงของพิษ และพฤติกรรมของงู ทำให้สามารถแบ่งประเภทของงูทางกระดูกออกเป็นสายพันธุ์ต่างๆ อย่างชัดเจน

บทบาทของอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน งานวิจัยทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ขยายขอบเขตไปกว้างสมัยแรกเริ่มมาก แนวคิดการวิเคราะห์ความหมายของคำก็ได้ขยายจุดมุ่งหมายไปถึงการแสวงหาทฤษฎีทางความหมาย การมุ่งศึกษาระบบความรู้ของชาวบ้าน ก็ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้กับงานหลายด้าน เช่น ด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและการกำหนดนโยบายเขตเศรษฐกิจ ดังตัวอย่างงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Journal of Ethnobiology 16.2, 2001, 185-211) ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักชีววิทยากับนักอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ในการศึกษาพืช และสัตว์เศรษฐกิจ และคำเรียกชื่อพืชและสัตว์เหล่านั้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสำรวจพืช-สัตว์เศรษฐกิจของชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในประเทศเปรู และเปรียบเทียบชื่อที่ชาวบ้านใช้กับชื่อทางวิทยาศาสตร์ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ได้นำไปประยุกต์ใช้ในงานวางแผนพัฒนาเขตเศรษฐกิจรวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรพืชและสัตว์พื้นเมืองของประเทศเปรูด้วย

สำหรับจุดมุ่งหมายที่จะค้นหาและเข้าใจระบบมโนทัศน์ของมนุษย์นั้นก็ได้ขยายออกไปเป็นการศึกษาทางกระบวนการทางจิตวิทยา เพื่อเข้าใจเหตุผลและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังของระบบปริธานของมนุษย์

ท้ายที่สุด ความรู้ของชาวบ้านในรูปของคติชน เรื่องเล่า นิยายปรัมปรา ฯลฯ ก็มีผู้สนใจศึกษาในแง่การวิเคราะห์สัมพันธสาร (discourse analysis)

สรุปได้ว่าการศึกษานวนวรรคศาสตร์ชาติพันธุ์ในปัจจุบันได้ขยายขอบเขตออกไปอย่างมาก และมีผู้เรียกชื่อแนวนี้อย่างรวบรัดว่า มานุษยวิทยาปริธาน ซึ่งอันที่จริงก็ยังคาบเกี่ยวอยู่กับภาษาศาสตร์อย่างแยกไม่ออก แนวทางของมานุษยวิทยาปริธานในปัจจุบันมี 4 แนวดังนี้

- (1) การวิเคราะห์ความหมายในภาษา--ส่วนใหญ่วิเคราะห์คำศัพท์หมวดต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันมุ่งหาทฤษฎีทางความหมายด้วย
- (2) การศึกษาระบบความรู้--ศึกษาความรู้และความเชื่อ หรือระบบปริธานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในปัจจุบันมีผู้สนใจไปถึงปัญหาความแตกต่างระหว่างความรู้ของปัจเจกบุคคลกับความรู้ของทั้งสังคม
- (3) กระบวนการทางปริธาน--ในปัจจุบันมีผู้สนใจกระบวนการเกิดความรู้ ซึ่งเป็นการศึกษาทางจิตวิทยา
- (4) การวิเคราะห์สัมพันธสาร--เกี่ยวกับความรู้ของชาวบ้านที่อยู่ในรูปคติชน และภาษาที่ใช้สื่อโดยการบอกเล่า

สรุปและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการนำวรรคศาสตร์ชาติพันธุ์มาใช้ในสังคมไทย

ด้วยความคิดพื้นฐานที่ว่าความรู้ที่มีอยู่ในโลกแบ่งได้เป็นสองแบบ คือความรู้ระดับโลก หรือความรู้สากล (global knowledge) และความรู้แบบพื้นเมือง (indigenous knowledge) ซึ่งก็คือความรู้แบบภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังไม่ได้ผ่านระเบียบวิธีหรือกระบวนการคิดเชิงวิทยาศาสตร์ ความรู้ทั้งสองแบบนี้ดูเหมือนจะไม่มีทางไปด้วยกันได้ แต่ทว่าวรรคศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นศาสตร์ที่สามารถเชื่อมความรู้ทั้งสองแบบนี้เข้าด้วยกันได้ โดยการเข้าไปศึกษาองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และนำเสนอองค์ความรู้แบบพื้นเมืองนั้นออกมาอย่างเป็นระบบตามแนวทางวิทยาศาสตร์ เช่นในเรื่องการจัดประเภทของสิ่งต่างๆ ซึ่งแสดงออกมาในรูปของคำในภาษา ลักษณะหรือเกณฑ์ที่ชาวบ้านนำมาใช้จัดประเภทสรรพสิ่ง แตกต่างจากลักษณะหรือเกณฑ์ที่นักวิทยาศาสตร์ใช้ ทั้งชาวบ้านและนักวิทยาศาสตร์ต่างก็มีระบบทั้งคู่ หากแต่จะใช้เกณฑ์ต่างกัน นอกจากนั้นชาวบ้านไม่สามารถนำเสนอความรู้ออกมาอย่างเป็นระบบได้เทียบเคียงกับนักวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของนักวรรคศาสตร์ชาติพันธุ์ที่จะต้องทำงานร่วมกับชาวบ้าน

และนำความรู้แบบภูมิปัญญาชาวบ้านมาจัดประเภทและหมวดหมู่เพื่อสามารถเทียบเคียงได้กับ
อนุกรมวิธานทางวิทยาศาสตร์ เพื่อเผยแพร่ในสังคมต่อไป

ขณะนี้สังคมไทยกำลังให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาไทย แต่เป็นที่ทราบกันดีว่าองค์ความรู้
ดั้งเดิมของไทยมีการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์น้อยมาก ดังนั้น เพื่อสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้
ให้คนไทยได้เข้าใจกันอย่างถ่องแท้ สำหรับการเก็บรักษา ถ่ายทอด สืบสาน หรือพัฒนาภูมิ
ปัญญาไทยต่อไป อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์น่าจะเป็นประโยชน์ในการนี้ได้

หนังสืออ้างอิง

- Boas, Franz. 1934. Geographical Names of the Kwakiutl Indians. New York: Columbia University Press. Also in Dell Hymes (ed.). 1964. *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Conklin, Harold. 1955. Hanunoo Color Categories. *Southwestern Journal of Anthropology*, 11: 339-344. Also in Dell Hymes (ed.). 1964. *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Frake, Charles O. 1961. The Diagnosis of Disease Among the Subanun of Mindanao. *American Anthropologist*, 63:113-132. Also in Dell Hymes (ed.). 1964. *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Frake, Charles O. 1962. The Ethnographic Study of Cognitive Systems. In Thomas Gladwin and William C. Sturtevant (eds.). *Anthropology and Human Behavior*. Washington, D.C.: Anthropological Society of Washington, pp. 72-85. Reprinted in *Language and Cultural Description, Essays by Charles O. Frake*, selected and introduced by Anwar S. Dil. 1980. Stanford: Stanford University Press.
- Goodenough, Ward H. 1956. Componential Analysis and the Study of Meaning. *Language*, 32: 195-216.
- Goodenough, Ward H. 1964. Cultural Anthropology and Linguistics. In Dell Hymes (ed.). *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Jacobs, James Q. 2003. <http://www.ijacobs.net/southwest/rattlesnakes.html>

- Katz, J.J. and J.A. Fodor. 1963. The Structure of Semantic Theory. *Language* 39, 170-210.
- Lounsbury, Floyd. 1956. Semantic Analysis of the Pawnee Kinship Usage. *Language*, 32: 158-194.
- Montague, Susan P. 2003. <http://www.press.uillinois.edu/epub/books/feinberg/ch7.html>.
- Nida, Eugene A. 1975. *Componential Analysis of Meaning. An Introduction to Semantic Structures*. The Hague: Mouton.
- Pike, Kenneth L. 1964. Towards a Theory of the Structure of Human Behavior. In Dell Hymes (ed.). *Language in Culture and Society*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Prasithrathsint, Amara. 1996. A Comparative Study of the Thai and Zhuang Kinship Systems. *Collections of Papers on the Relationship between the Zhuang and the Thai*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Prasithrathsint, Amara. 2001. A Componential Analysis of Kinship Terms in Thai. *Essays in Tai Linguistics*, edited by M.R. Kalaya Tingsabadh and Arthur S. Abramson. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Wallace, Anthony F.C. and John Atkins. 1960. The Meaning of Kinship Terms. *American Anthropologist*, 62: 58-80.

- น้องนุช มณีจันทร์. 2543. การปรับเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรารณ์ ติระ. 2546. คำเรียกญาติของชาวไทยมุสลิมที่มีเชื้อสายต่างกันในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภัตรินทร์ ประพันธ์ศิริ. 2535. คำเรียกญาติในภาษาคำเมือง: การวิเคราะห์ทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิธร สันถาวรกุล. กำลังทำ. วัฒนธรรมการกินของคนไทยที่สะท้อนจากชื่อขนมไทยที่ใช้ในเทศกาลงานพิธี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภมาส เสงี่ยม. 2537. คำเรียกญาติในภาษาจีนฮกเกี้ยนในภาคใต้ของประเทศไทย และเกาะปีนัง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2529. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรม. ศาสตร์แห่งภาษา.

เอกสารวิชาการ ฉบับที่ 6, หน้า 40-54. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2533. ลักษณะสำคัญบางประการในวัฒนธรรมไทยที่แสดงโดยคำเรียก

ญาติ. ภาษาและวรรณคดีไทย ปีที่ 7 ฉบับ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัญชลิกา ผาสุกกิจ. 2543. คำเรียกรสในภาษาไทยถิ่นตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์. วิทยา

นิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.